

Ivan Lozica, Zapisano i napisano: folkloristički spisi, AGM, Zagreb 2008., 243 str.

Knjiga Ivana Lozice *Zapisano i napisano: folkloristički spisi* donosi trinaest izvornih znanstvenih studija (uz popis uporabljene literature, kazalo imena i kazalo pojmova). Tekstovi su nastajali od 1979. do 2006. godine kao autorova teorijska promišljanja verbalnoga folkloru na najširem smislu, etnologije i etnoteatologije, a oslonjeni su podjednako na književnoteorijska, filozofska, sociološka, etnološka i folkloristička znanstvena uporišta. Okupljeni na jednome mjestu, poredani kronologijski, s jedne strane upućuju na znanstvene paradigme i svjetske i domaće folkloristike, koje su iskušavane, prilagođavane i odbacivane u tome razdoblju, ali se istodobno raskrivaju i kao cjelina što prvi put u hrvatskoj folklorističkoj produkciji nudi niz promišljenih teorijskih studija.

Obasižu prostor od određenja pojma folkloristike u drugoj polovici 20. st.

("Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti") kao discipline koja se od mrtvih tekstova u knjigama i filoloških metoda intenzivno okreće proučavanju izvedbe sa svim izvankontekstualnim sastavnicama koje tekst jednoznačno određuju kao kontaktnu (umjetničku?) komunikaciju u malim skupinama. Takvim proučavanjem nevažnom postaje veza sa svim prethodnim izvedbama i zapisima, ujedno (i tradicijom) te je svaki zapis tretiran kao izoliran izvoran fenomen, bez svijesti o dijakroniji – što će u ono doba svojim radovima vrlo brzo ublažiti Čistov, uspostavljajući lanac tradicije i ipak mareći za povijesnost svakog izučavanog fenomena. Istraživanja – i Lozičina, ali i institutska u to doba – zapravo su se naslanjala i u istraživanju i u interpretaciji na te i slične teorijske postavke, što je vidljivo u znanstvenoj produkciji toga vremena. Taj je gotovo manifestni tekst, gotovo jednako važan i sada, 29 godina poslije, odredio i teorijsko promišljanje folklorinoga kazališta. Naime, komunikacija između predstavljača i publike bez ikakvih barijera, beskonačan broj mogućnosti i varijanta u kojemu se ostvaruje svaki predstavljački čin sa svim glasovima, zvukovima, slikama i pokretima, jest zapravo i temeljna odrednica pristupa verbalnomu folkloru u drugoj polovici 20. st., a najprezentnija jest u folklorinome kazalištu, što Lozica iscrpno razlaže. U kazališnim se konvencijama raskrivaju i problemi žanrova, do danas neriješeni i nedovoljno problematizirani, premda su središnjim pitanjem usmene književnosti uopće. Naime podjela žanrova je nekritički preuzimana iz pisane književnosti i oni su gotovo uvijek tumačeni kao zadane nepromjenljive statične strukture u kojima se iščitavaju stilske ili konvencijske značajke što ih jednoznačno određuju ili potcrtavaju njihov književni/umjetnički značaj. Lozica propituje žanrove u svjetlu bahtinovske teorije govornih žanrova o primarnim (jednostavnim) i sekundarnim (složenim) žanrovima te Bausingerove odrednice o formama i formulama – koja polazi od izvedbe a ne zapisa ("Favorizirani i zanemareni žanrovi u usmenoj tradiciji"). Obrazlaže razliku između usmene književnosti i usmene tradicije, koja je širi pojam, pa uključuje i usmene neknjiževne oblike. Naziva ih zanemarenim žanrovima pa stoga zagovara dinamično prihvaćanje žanra. Takvo poimanje žanra zahtijeva i elastičniju folkloristiku, traži

da se više pozornosti posveti upravo promjeni u strukturi žanrova umjesto da se skolastički odjeljuje u posebne ladice "prava" usmena književnost od one koja to nije. "Potrebno je proučavanje onih govornih žanrova unutar usmene tradicije koji tradicionalo ne pripadaju posvećenom području usmene književnosti." Kasnija su istraživanja samo potvrdila te pretpostavke i uvela u istraživanje gotovo sva folklorna događanja.

Ostali tekstovi Ivana Lozice (pa i oni koji nisu objavljeni u ovome izboru već u ostalim autorovim knjigama) raskrivaju čvrstu i istodobno otvorenu, dinamičnu i polivalentnu teorijsku koncepciju razmotrenu iz raznih očišta: jednom je to historiografska metoda u proučavanju folkloru u prošlosti da bi se ipak ublažila sinkronija kao vladajući postulat i pokazalo kako je svaki folklorni tekst (i suvremeni, i onaj stariji) rezultat tradicije, što ne dovodi u pitanje izvornost jer je svaka izvedba izvorna u svojem suvremenom kontekstu. Stoga su i nužna neprestano ponavljana terenska istraživanja jer se tijekom tradicije i raskriva post festum u tim nebrojenim inačicama.

U tekstu "Aurea aetas", koji problematizira tri načina tumačenja povijesti koja su istodobno ključna polazišta za razumijevanje folkloru, krije se i opredjeljenje za mitske teme. Evocirajući Eliadeov *Mit o vječnom povratku*, piše i o čežnji za periodičnim povratkom mitskomu vremenu početaka stvari jer su "Mit o vječnom povratku i kružno poimanje vremena pomagali (...) drevnom čovjeku da izdrži teror povijesti". Možda uranjanjem u svijet i mitskih bića i repetitivnih kazališnih folklornih događanja što u sebi od svih folklornih žanrova ponajviše nose sinkretičku narav, nalazi izlaz iz pritiska povijesti u ovim nezlatnim vremenima.

Autorova i znanstvena i ljudska skepsa je evidentna u tekstu "O folkloru šesnaest godina nakon 'Metateorije'", gdje propituje i drukčije promišlja i struku, i predmet, i metode istraživanja. Nije to zbog toga što se paradigma istrošila (mogla je proći samo generalno čišćenje i renoviranje) niti stoga što bi autor prigrlio svaku novu teoriju što se svakih nekoliko mjeseci kometski pojavi na zvjezdanome znanstvenome nebu, već mi se čini da je to doista izraz njegove skepse, propitivanja i drukčijeg promišljanja i struke, i predmeta, i metoda istraživanja, a i egzistencijalnog pitanja jesu li sva naša stručna i znanstvena traganja zapravo potraga za izgubljenom cjelinom. U prvome licu autor progovara o skepsi intelektualca suočenog s rastakanjem poznatih znanstvenih paradigmi jedne struke, intelektualca uronjenog u znanost što otvara sve više pitanja i nudi sve manje jednoznačnih odgovora u nemirnom vremenu. Koncepcija interdisciplinarnosti, koja je u organizacijskom smislu bila čvrsta odrednica Instituta za etnologiju i folkloristiku već negdje od 60-tih godina prošloga stoljeća, izabire se kao jedan od mogućih izlaza, "kao pokušaj nadilaženja rascjepkanosti i fragmentarnosti koje su ugrozile prirodnu ljudsku težnju za cjelovitošću, za što potpunijim znanjem".

Knjiga pokazuje i različite rakurse iz kojih pojedine grane filozofije mogu promatrati običaje i etnologiju ("Običaji i etnologija u vidokrugu filozofije"). Mijenjajući kut vlastitoga gledanja konstatirat će da semantička interpretacija s kraja 20. st. približava folklorističke radove antropološkom istraživanju kulturnih vrijednosti. Stoga će dovesti u pitanje i dotad gotovo apologetski prihvaćenu spomenutu definiciju folkloru kao "umjetničke komunikacije u malim grupama" (ili "umjetničke kontaktne komunikacije"), smatrajući je preuskom za novo doba, i u svojem tekstu iznova nameće potrebu redefiniranja folkloristike i njezina predmeta. Radije ga određuje kao "usmenom tradicijom uvjetovan verbalni, glazbeni, plesni, predstavljajući i likovni izraz". Otud i tekst "Tekstom o terenu", koji nije hommage nekadašnjem osnovnom postulatu i etnologije i folkloristike već u filozofijskom i autoironijskom diskursu sažima autorovu istraživačku nevjericu kao skepsu istraživača humanističkih znanosti s početka 21. st.

Uz teorijske probleme folkloristike Lozica ponajviše problematizira etnoteatologiju, folklorno predstavljajući umijeće, kojemu je u ovome izboru posvećeno šest tekstova. Razmišljajući o neverbalnim aspektima usmenoknjiževne izvedbe (koja se nahodi u svim usmenoknjiževnim žanrovima), o kazališnim konvencijama u usmenoj komunikaciji, o inscenaciji običaja i njihovu prikazu kao kazališne predstave, o problemu teksta u folklornome kazalištu, o

metodama hrvatske etnoteatologije u europskome kontekstu, o lokalnom, regionalnom, nacionalnom i globalnom u folklornom kazalištu, Lozica pokazuje začudnu lakoću pisanja, zaigranost i duhovitost u razlaganju najozbiljnijih tema, jasnoću i vrsnoću argumentacije.

I zaključno, knjiga *Zapisano i napisano: folkloristički spisi* prvi put u hrvatskoj humanističkoj znanosti sustavno, argumentirano, meritorno teorijski pristupa folkloru. Lozičini teorijski stavovi utemeljeni su u recentnoj svjetskoj znanstvenoj literaturi, ali propitani i iskušani prije svega u vlastitim terenskim istraživanjima. Knjiga je obvezatno znanstveno štivo svakom istraživaču na širokom polju humanističkih znanosti, a bit će nezaobilazan udžbenik studentima na svim stupnjevima obrazovanja.

Ljiljana MARKS

Reana Senjković, Izgubljeno u prijenosu, Pop iskustvo soc kulture, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2008., 234 str.

Polazeći od pitanja je li "kulturalnih studija" bilo u socijalizmu, ali i što ta disciplina može ponuditi suvremenoj (medijskoj) antropologiji socijalizma i postsocijalizma, autorica knjige *Izgubljeno u prijenosu: Pop iskustvo soc kulture*, Reana Senjković, iskoristila je klasičnu analizu britanskog časopisa za tinejdžerke *Jackie* kulturalnostudijske teoretičarke Angele McRobbie s kraja 1970-ih u analizi "kodova" popularnog i svojedobno visokotiražnog jugoslavenskog časopisa *Tina*. Riječ je o časopisu koji je izlazio otprilike u istom razdoblju kad je nastajala studija o *Jackie*, bio je osmišljen po uzoru na slične britanske i, općenito, zapadne časopise i namijenjen publici iste dobne skupine, pa ipak, autoričina studija, u kojoj je analiza *Time* tek jedno od četiriju poglavlja, pokazuje u kojoj je mjeri bez razumijevanja ideološkog i društvenog konteksta primjena analitičkih obrazaca "uvezenih" kulturalnih studija ograničena.

U prvome dijelu knjige autorica propituje je li ljevica u drugoj polovici prošloga stoljeća uopće ponudila uporabljivu teoriju medija, pri čemu joj se osobito važnom čini kritika onog dijela "kulturalnih studija" koji je, odrekavši se utemeljiteljske kritičke oštrice, zastranio u svojevrsno veličanje potrošnje masovnokulturnih sadržaja. Inspirativne odlomke Senjković pronalazi u analizi britanskih tjednika Georgea Orwella koji, četvrt stoljeća prije nastanka Centra za suvremena kulturalna istraživanja 1964. godine, zamišlja ljevičarski pandan časopisima za dječake, ali takav koji se ne bi sastojao od predvidivog tragikomičnog niza dosadnih ideoloških uzdizanja ili dodvoravanja Sovjetskoj Rusiji. Zaista: kako uspješno iskoristiti zabavu kao sredstvo socijalističke borbe, jedan je od ključnih problema s kojim se, tek nekoliko godina poslije, susrela i jugoslavenska socijalistička vlast.

Budući da je sama sebi postavila cilj izbjeći, kako piše, pomodne i papagajske uratke koji u bivšim socijalističkim zemljama sve češće metodologiju "kulturalnih studija" primjenjuju nekritički, Senjković nastoji ispitati kako su socijalistički ideolozi pristupali pojmu masovne kulture i kakav je, slijedom toga, bio status "zabavne štampe" u jugoslavenskom društvu. Tu joj je jedan od najkorisnijih izvora pisanje Stipe Šuvara, čije se "angažirane rasprave", zbog njegovih višestrukih društvenih uloga – sociologa, ideologa, predsjednika Komisije CK SKH